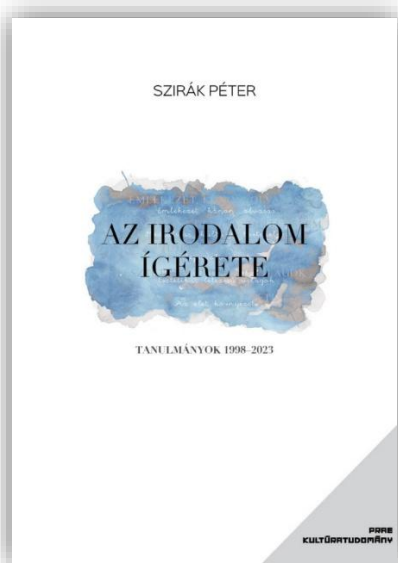

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/3/387-390>

Újra és újra olvasni

Szirák Péter: *Az irodalom ígérete. Tanulmányok 1998–2023.*

Budapest: Prae Kiadó, 2024.

Az irodalom ígérete című tanulmánykötetben Szirák Péter az elmúlt huszonöt év során született, nagyobb lélegzetvételű írásait gyűjtötte össze. A tekintélyes terjedelmű könyv persze nem fedi le az irodalomtörténész negyedszázadnyi tudományos munkásságának egészét, hiszen ez idő alatt két szerzői (*Kertész Imre; Örkeny István*) és egy műfajmonográfiát (*Ki említ megérkezést? A régi és a két világháború közötti magyar irodalmi útirajzról*) is közzétett. A friss gyűjtemény tulajdonképpen azt a fonalat veszi fel, amelyet a szerző fiatal irodalmárként az 1998-as

Folytonosság és változás című kötetében ejtett el. A *Folytonosság*... a hetvenes-nyolcvanas évek prózaforulatának legfontosabb műveit vizsgálta, egy újító szándékkal fellépő tudományos közösséghez csatlakozva, és az akkori körülmények között kifejezetten újszerűen ható irodalmi értésmódnak teret adva. Az *irodalom ígéretében* pedig azt követhetjük nyomon, hogy mi történt (és történik) ezzel az alapvetően hermeneutikai gyökerű, nyelvközpontú, a szövegek esztétikai megalkotottságát hangsúlyozó irodalomszemlélettel a szerző pályájának későbbi szakaszaiban.

A kötet öt olyan fejezetre tagolódik, melyek sorrendje hozzátétlegesen a bennük szereplő, tematikus-módszertani szempontból összetartozó tanulmányok eredeti keletkezési idejét is követi. Az első, *Emlékezet, kánon, olvasás* című blokk maga is emlékeztet arra, hogy a nemzeti irodalmi kánon részét képező életművek újraolvasása a kilencvenes évek végén és a kétezres évek elején a magyar irodalomtudományosság egyik legfontosabb (számos remek kiadványt eredményező, és természetesen bevégezhetetlen) feladatvállalása volt. Az itt olvasható Szirák-tanulmányok úgy térképezik

fel Ady, Kosztolányi és Móricz recepciótörténetét, hogy kiemelt figyelmet szentelnek azoknak az ideológiai és kultúrpolitikai mozgatórugóknak, melyek a huszadik századi magyar történelem sajátos alakulása miatt sokáig erősen meghatározták értékelésüket. Példaszerű, ahogy a Németh Lászlóval foglalkozó írások a Németh-kultusz szerzőközpontú megközelítéstől elszakadva tárják fel a *Tanu* esszéiben felvázolt kultúra- és irodalomfelfogást – rámutatva annak vakfoltjaira, helyenként szűkös távlatára, de messzemenőleg méltányolva gondolati összetettségét és hatástörténeti jelentőségét. A tanulmányok nemcsak arra világítanak rá, hogy miként vált uralkodóvá és rögzülhetett hosszú időre egy-egy olvasási alakzat (Móricz „kritikai realizmusa”, Ady „forradalmársága”) a kanonikus értelmezésekben, hanem saját olvasási ajánlatokat is tesznek. A *Légy jó mindhalálig*-elemzés – mely szoros párbeszédet folytat a kortárs recepció más írásaiival – leginkább például a Móricz-szöveg narrációs működésének bonyolultságában, a gyermeki és felnőtt világ találkozásának színrevitelében rejlő potenciált aknázza ki. A gyermeki (mint idegen) perspektíva és/vagy hang irodalmi megteremtésének stratégiáira a kötet későbbi írásai is gyakran kitérnek, mint ahogy a Kosztolányi-örökség mai magyar irodalomban való továbbéléséről is többször szó esik majd.

A második fejezetben – egy kicsit távolabb kerülve a szépirodalomtól – a szerző történetírás-elméletek iránti

érdeklődése és medialitás-kutatói tevékenysége válik hangsúlyossá. Szírák rendkívüli alaposággal ismerteti például az írástörténészként induló Hajnal István 1920–30-as években kibontakozó munkásságát, feltárva, hogy a középkori írásbeliség „társadalmasító”, lassú fejlődést elindító hatásáról alkotott koncepciója hogyan vált az angolszász médiaelméletek fontos előzményévé. Hasonlóan széleskörű szakmai tájékozottságról tanúskodik a Jörn Rüsen német történész kutatásait áttekintő tanulmány, mely Rüsen nyomán azt sugallja, hogy az interkulturális kommunikációkutatás kérdéseit – hogyan, milyen vonatkozási keretben vethető össze a saját és az idegen? – a historiográfia sem kerülheti meg. „A történelmi elbeszélés etikai mozzanatai révén közvetít az értékek és a cselekedetek között, részt vesz egy közösség jövőorientációjának alakításában.” – foglalja össze Szírák a rüseni gondolatokat (153), és a fejezet utolsó írása azt tükrözi, hogy ezt az elgondolást sajátjává is tette. A szerző ebben a hiánypótló munkában az 1956-os forradalom irodalmi és mozgóképes reprezentációját vizsgálja, számos konkrét példa segítségével számba véve a korai- és a kései Kádár-korszak ’56-ra vonatkozó emlékezetpolitikai intézkedéseit és az azokra reflektáló alkotásokat. Különösen invenciózus az *Emlékiratok könyvét a Párhuzamos történetekkel* összevető elemzés, melynek végkicsengése szerint a két Nádas-regény közötti színvonalkülönbség a forradalom megjelenítésének

eltérő hangoltságában is megmutatkozik.

A harmadik fejezet leleményes alapötlete, hogy a szerzőt egyszerre lépteti fel az újraolvasás alanyaként és tárgyaként. Olyan írók (Szilágyi István, Mándy Iván, Örkény István, Nádas Péter) és akár konkrét alkotások (*Sorstalanság*, *Éleslövészet*) kerülnek tehát szóba, amelyekkel Szirák már korábbi publikációiban is foglalkozott. A tanulmányok nem pusztán új szempontokkal gazdagítják a korábbi interpretációkat – akár külső okok miatt, hiszen a *Sorstalanság* vizsgálatába immár a kétezres években elkészült idegen nyelvű fordítások tanulságai is bevonhatók –, hanem felnyitják azokat, teret adva a másként értésnek és az erre irányuló önreflexióknak. (Az irodalomtörténész Örkény egyperceseihez előzményeit például már máshol jelöli ki – Kosztolányi helyett Karinthy-nál – mint korábbi monográfiájában.) Az irodalmi alkotásokat sosem elszigetelten, hanem egy szinkron hálózat és egy hagyománytörténeti folyamat részeként kezelő megközelítésmód különösen jól érvényesül az irodalmi álnévhasználat stratégiáit és a 20–21. századi magyar próza faluábrázolásait áttekintő írásokban. A Grendel Lajos *Éleslövésze* és Esterházy *Termelési-regénye* között fellelt kapcsolódás pedig már át is vezet a következő blokkhoz, melynek középontjában az Esterházy-próza áll. Az itt szereplő tanulmányok azt igazolják, hogy a szerző, aki már első, 1995-ös tanulmánykötetének címét (*Az Úr nem tud szaxofonozni*) is

Esterházy Pétertől kölcsönözte, ma a 2016-ban elhunyt alkotó írásművészetének egyik legjelentősebb értelmezője. Különösen megvilágító erejük az életmű *Bevezetés...* utáni szakaszának idézettechnikájára és a modális összetevőkkel folytatott játékára vonatkozó észrevételei, a *Termelési-regény* újraolvasását pedig egy olyan antropológiai tapasztalatra – az erőszakra – vonatkozó kérdészmód határozza meg, melyre korábban nem volt példa a könyv recepciójában. Szirák írásai számos ragyogó mikroelemzést tartalmaznak, melyek egy-egy Esterházy-passzus-hoz közel lépve nemcsak regisztrálják a vendégszövegek, áthallások, motívumkölcsönzések jelenlétét, hanem pontról pontra tárják fel jelentésképző funkcióik összetettségét.

Az élet környezete címet viselő utolsó kötetegységben egy korábban még nem vizsgált, fontos életműként kerül előtérbe Térey János, és új szempontokat felkínálva lép be a szövegekbe a biopoétika diskurzusa. Természet, technika és (elbeszélői) nyelv kölcsönviszonyainak kifürkészésére a *Sinistra körzet* és a *Magasiskola* elemzésében kerül sor. Habár a kötetben eddig kizárólag elbeszélőprózai alkotásokra irányult figyelem, az utolsó blokk már Pilinszky János, Kukorelly Endre és Térey költészetével foglalkozó szövegeket is tartalmaz, melyekben a szerző arcéle érzékeny és elmélyült versolvásként rajzolódik ki – különösen re-velatív a Térey „Alföld-poétikájának” szentelt tanulmány.

A „folytonosság és változás” fogalmi kettőse jól jellemezi Szirák Péter irodalomtörténeti munkásságát is. *Az irodalom ígérete* huszonöt év alatt született írásai módszertanukat, elméleti tájékozódásukat tekintve meglehetősen egységesek: erős kötést teremt köztük a saját és az idegen találkozásának hermeneutikai keretben való értelmezése, a szövegközeli, retorikai-poétikai olvasásmód, a történelmi kontextusok és a történelem elbeszélhetősége iránti érdeklődés, az olvasás identitásképző szerepének nyomatékosítása és az a meggyőződés, miszerint egy műalkotás egyedisége éppen az összehasonlítás távlatában mutatható fel. Változik – érik, gazdagodik

és letisztul – viszont a szerző értekezőprózája. A tanulmányok egyre inkább azon a természetesen és önazonosan ható, eltéveszthetetlenül Szirák Péter-i nyelven szólalnak meg, melynek hangnemi összetettsége nem nélkülözi a finom humor, az ironia vagy épp megrendültség árnyalatait sem. „Az ígéret: szép szó” – a belső borítón olvasható egyetlen mondat maga is ígér, mégpedig a nyelvben rejlő játék és bölcsesség iránti fogékonyságot: ezt az ígéretet a kötet pedig maradéktalanul beváltotta.

Balajthy Ágnes
adjunktus
Debreceni Egyetem